

Александра Д. Ракић<sup>1</sup>  
Универзитет у Крагујевцу  
Филолошко-уметнички факултет  
Центар за проучавање језика и књижевности

Наслеђе 45 • 2020 • 431–437

## МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ. СРПСКИ ЈЕЗИК ПОД ЛУПОМ НАУКЕ. (Београд: Завод за уџбенике, 2017, 254 стр.)

Године 2017. у издању Завода за уџбенике у Београду објављена је монографија *Српски језик под лупом науке* аутора Милоша Ковачевића. Монографију чини једанаест научних радова разврстаних у два поглавља: *На њушевима и ситранјушицама српског језика* (11–67. стр.) и *О грамаћичким питањима српског језика* (69–246. стр.). На крају свакога рада дат је попис коришћене литературе. Наведеним поглављима, која чине централни део монографије, претходе *Уводне напомене о књизи* (7–9. стр.), а након њих долазе *Библиографска напомена*, где су наведени библиографски подаци ових радова (247. стр.), *Регистар имена* (249–252. стр.) и *Биљешка о аутору* (253–254. стр.).

У *Уводним напоменама о књизи* (7–9. стр.) истиче се да је монографија сачињена од једанаест радова насталих током 2015. и 2016. године. Уз то, аутор истиче да су ови радови повезани тематски – јер за предмет имају нерешена или спорна питања српског језика и експланаторно – стога што су у њима примењени готово сви релевантни научни критеријуми у циљу што потпунијег и свестранијег приступа разматрању проблематици, на шта указује и сам наслов монографије. У наставку дат је кратак приказ проблема који су предмет ових радова: радови у првом поглављу тичу се разматрања развојних процеса српског књижевног језика од Вука до данас, док се радови у другом поглављу баве анализом српског језика на свим грамаћичким нивоима, морфолошком, творбеном, морфосинтаксичком, синтаксичком, али и текстуалном. Притом, истакнуто је да су у овим радовима примењена најмање два критеријума, структурни и семантички, којима су неретко прикључивани и стилистички и текстолингвистички критеријум. На самом крају уводног дела истакнут је значај монографије за србистику, који подразумева бављење питањима која или нису била научно разматрана, или су разматрана тек мимогредно, или су разматрана често, али без примене јасних и егзактних научних критеријума.

1 aleksandra.rakic@filum.kg.ac.rs

Поглавље *На џушевимa и стiранџушџицама српског језика* (11–67. стр.) сачињавају два обимнија научна рада: *Српски књижевни језик – јуче, данас, суџира* (13–43. стр.) и *Српски књижевни језик и језик књижевности* (45–67. стр.).

Први рад у монографији подељен је на четири одељка: *Од кад почиње јуче, а од кад данас, Јуче српскога језика, Данас српскога језика* и *Суџира српскога језика*. У одељку насловљеном *Од кад почиње јуче, а од кад данас* аутор истиче Вукову *Писменицу* као научни почетак српског стандардног језика, посматрано и са лингвистичког и са социолингвистичког аспекта. Уз то, аутор „јуче српскога језика” веже за период од Вукове *Писменице* из 1814. до укидања назива српскохрватски језик, а за „данас српског језика” назначава да почиње у последњој деценији XX века, када се уместо назива српскохрватски књижевни језик поново враћа назив српски књижевни језик, уз напомену да су пређашњи и данашњи српски језик лингвистички подударни, а социолингвистички различити. У одељку *Јуче српскога језика*, српски језик посматра се на два плана, лингвистичком и социолингвистичком. Пре свега, приказан је развојни ток Вукове стандардизације српског књижевног језика, од *Писменице* до превода *Новог завјешта*, којим је потпуно стандардизовао лексичко-граматичку структуру српскога језика. У наставку, говори се о Јагићевој борби за двочлани назив језика, српскохрватски, односно хрватски или српски језик, Новосадском договору, потом о распаду заједничке државе (и заједничког језика). На крају овог одељка аутор говори о стварању политичких језика – после Хрвата, Муслимани из српскохрватског издвајају „босански језик”, а потом и Црногорци „црногорски језик”. Овим се најављује наредни одељак рада *Данас српскога језика*. На почетку одељка насловљеног *Данас српскога језика* аутор говори о разлици између лингвистичког језика, чији идентитет потврђују генетски, структурни и комуникативни критеријуми (српски језик) и политичких језика. Поред социолингвистичких питања, која се тичу преименовања српскога језика, аутор се дотиче и утицаја на структуру српскога језика, англизације, питањем језичке норме и норме стандардног језика, немарног „функционалног стила”, питањем одумирања ћирилице као српског националног писма. *Суџира српског језика* сегмент је рада у коме аутор истиче осам најзначајнијих задатака српске филологије у циљу очувања и одбране српскога језика: политичке језике не треба третирати као мањинске језике; поштујући творбена правила српскога језика, не треба се сагласити са називом „босански језик” за варијанту језика којим говоре Бошњаци; треба зауставити процес одумирања ћирилице; за одбрану научног дигнитета србистике неопходно је деловање „критичке националне интелигенције”; у спровођењу српске језичке политике лингвисти и политичари морају бити хармонизовани; мора се водити институционална борба за културу српскога језика; у оквиру научних истраживања приоритет треба дати функционалностилским истраживањима; посебну пажњу треба посветити књижевноуметничком стилу.

У раду *Српски књижевни језик и језик књижевности* (46–67. стр.) аутор са „корпусно-теоријског” становишта приступа анализи међуодноса

термина књижевни језик – стандардни језик – језик књижевности. Рад је сегментиран у три целине: *Народни језик у књижевности као књижевни језик*, *Књижевни или стандардни језик*, *Језик књижевности – функционални стил или „надстил“*. У одељку *Народни језик у књижевности као књижевни језик* показан је пут од Вукове борбе за увођење народног језика у књижевност, где се термини језик књижевности и књижевни језик поистовећују до Јонкеове инаугурације сербокроатистичке функционалне стилистике, у којој језик књижевности није више синоним књижевном језику, али је његов најбитнији део. У одељку *Књижевни или стандардни језик* истиче се иницијатива М. Ивић о потреби замене термина књижевни језик адекватнијим термином стандардни језик, на коју се наставља дискусија у српској и хрватској филологији о односу термина књижевни језик и стандардни језик. Посебна пажња у раду посвећена је анализи карактеристика књижевноуметничког стила у српском стандардном језику. У одељку *Језик књижевности – функционални стил или „надстил“* аутор даје приказ историјата бављења питањима функционалних стилова, истичући да ниједном функционалном стилу у србистици није посвећено толико пажње колико књижевноуметничком стилу. Притом се књижевноуметнички стил од осталих диференца на микроплану стилемско-стилогеном вредношћу језичких јединица, а на макроплану поступком пререгистрације.

Поглавље *С грамаћичким питањима српскога језика* (69–246. стр.) састоји се од девет радова: *Типови апсолућног компаратива у српском језику* (71–91. стр.), *О нормативном стилу синонимних и блискозначних твореница у српском језику* (93–113. стр.), *Модална употреба временских глаголских облика* (117–128. стр.), *Опозитни генитив с предлозом против и синонимске надежне конструкције* (129–155. стр.), *О термину субјекат у србистици* (157–170. стр.), *Конкурентност једног стила предлошког генитивног, акузативног, инструменталног и локативног логичког субјекта* (171–192. стр.), *Логички субјекат изражен предлошким инструменталом* (193–207. стр.), *Реченице с конверзијом прилошке адвербијалне допуне или одредбе и придјевског атрибућа* (209–229. стр.), *Корелативне јединице с инкорпорацијом лица у сложеној реченици или везаном тексту* (231–246. стр.).

Рад *Типови апсолућног компаратива у српском језику* (71–91. стр.) структуриран је у три целине: *Реалтивна и апсолућна компарација*, *Апсолућна компарација* и *Закључак*. У првом делу рада аутор дефинише појам компаратива и однос између релативне и апсолутне компарације. *Апсолућни компаратив*, централни део рада, аутор започиње прегледом историје бављења овим питањем. Предмет рада ограничен је искључиво на оне примере у којима није могуће експлицити релативну с релационим елементом *до* или *недо*. Типови конструкција са апсолутном компаративом издвојени су на основу синтаксичко-семантичких карактеристика и степена (не)лексијализације апсолутног компаратива у следеће категорије, тако да свака од њих представља посебан поднаслов: *Апсолућни компаратив у функцији и значењу блиском надимку*,

*Ајсолујни комјаратив у ерџонимским називима, Сујсјантивизирани ајсолујни комјаратив, Полусујсјантивизирани ајсолујни комјаратив, Ајсолујни комјаратив у саставу усталањених (идиомајских или полуидиомајских) израза, Инјензивирани ајсолујни комјаратив, Префижирани ајсолујни комјаратив, Мјесни и временски ајсолујни комјаратив, Ајсолујни комјаратив у зависним пропорционалним реченицама, Ајсолујни комјаратив са значењем неодређености референца.*

У раду *О нормативном сјатајусу синонимних и блискозначних твореница у српском језику* (93–113. стр.) аутор полази од прегледа литературе која се бави синонимима, ограничавајући предмет свога рада само на творбену синонимију, и то анализу нормативног статуса блискозначница са суфиксима *-ач* и *-лац* (десинонимизираних синонимских парова *носач* и *носилац*, *чијач* и *чијалац*). Анализа пара *носач/носилац* показала је да су у предвуковском, Вуковом и непосредном поствуковском периоду ове лексеме биле синонимне, да би се данашњем српском књижевном језику лексемом *носач* означавао „предмет” или „преносилац терета”, док се лексемом *носилац* односи на неку особину човека или његову нефизичку активност. Поређењем са трима реченицама српскога језика, аутор закључује да ни у једном није правилно извршена семантичка репартиција ових лексема. Подстакнут иницијативом о подизању споменика „Београдском читачу”, аутор семантички диференцира пар *чијач/чијалац*, истичући пет разлога зашто би лексему *чијач* требало заменити лексемом *чијалац*; лексема *чијалац* увек подразумева човека који чита литературу (не нпр. струјомер) за себе и у себи, другостепено деривационо гнездо гради ова лексема (нпр. *чијалачка публика*, не *\*чијачка публика*), а уз то, јавља се у значењу „љубитеља књиге”. У закључку аутор истиче да ако постоје апсолутни лексички синоними, мора доћи до њихове употребне диференцијације, или с обзиром на критеријум територијалне или функционалне дистрибуције или с обзиром на њихову десинонимизацију.

У раду *Модална употреба временских глаголских облика* (117–128. стр.) аутор се бави питањем услова за транспозицију временског значења глаголских облика у модално. Упућујући на постојећу литературу о овоме проблему, аутор истиче да би се могло закључити да сви типови модалних језичких јединица само потпомажу да се временско значење глаголских облика преобрази у модално, међутим, ову тезу негира посредством примера са „конгруенцијом модалности”. Из овога произилази да су у реченицама са комбинацијом модалних речи и временских глаголских облика, односно модалних реченица и временских глаголских облика у изражавању модалности модалне речце и везници модалних реченица хиперординирани у односу на временски глаголски облик. У конструкције са глаголом као носиоцем модалности укључује просте реченице и управне клаузе зависносложених реченица, које одликују модалне категорије директивности и сигурности. На основу спроведене анализе аутор закључује да у изражавању обе ове категорије

учествују по четири временска глаголска облика (*директивност*: презент, перфекат, футур први, аорист; *сиђурност*: аорист, перфекат, имперфекат, футур први).

Рад *Опозитни генитив с предлогом* против и синонимске падежне конструкције (129–155. стр.) подељен је на седам делова: *О опозитном значењу, Структурно-функционални типови опозитних синтагми, Глаголске синтагме с опозитним падежним конструкцијама, Суйстантивне синтагме с опозитним падежним конструкцијама, Опозитне падежне конструкције с перифразичним предикатом, Нормативни стипус опозитних падежних конструкција* и *Закључак*. На почетку рада аутор говори о појму опозитног значења, ограничавајући предмет свога рада на опозитне генитивне конструкције које подразумевају реципрочну супротстављеност као „одмеравање снага” двају појединачних или тимских надметача на корпусу новинарског спортског језика. Као најконкурентнија конструкцији *прошив* + *ђенишив* истиче се конструкција *с(а) + инструментал*. Говорећи о два функционална типа опозитних синтагми, аутор истиче да опозитни генитив са предлогом *прошив* у супстантивним синтагмама има функцију неконгруентног атрибута, а у глаголским синтагмама функцију прилошке одредбе или допуне контраста. Говорећи о нормативном статусу опозитних падежних конструкција, аутор истиче као најспорније конструкције са глаголима *изђубити* и *победити* и именицом *пораз* у позицији надређеног члана синтагме (*изђубити* против слабијих противника, *победити* против Звезде, *пораз* против Милоша Раонића...).

У раду *О шермину субјекта у србистици* (157–170. стр.) аутор полази од почетака граматике реченичних чланова: Аристотелове дефиниције категорије субјекта и предиката, латинског порекла термина субјекат и предикат и њихових еквивалената подмет и прирок у србистици и сербокроатистици, потом о статусу ових термина у српским граматикама из 19. и 20. века. Централни део рада прати употребу и значење термина субјекат (подмет) у србистици/сербокроатистици од Даничића до данас, од морфосинтаксичког одређења субјекта преко форме номинатива до термилошке диференцијације номинативног од „неноминативног”, логичког или семантичког субјекта.

Рад *Конкурентност једног типа предлошког џенишивног, акузативног, инструменталног и локативног логичког субјекта* (171–192. стр.) подељен је на следеће целине: *Логички према џраматичком субјекту, О предлошко-падежном логичком субјекту, Локатив с предлогом НА у функцији логичког субјекта, Генитив с предлогом ДО у функцији логичког субјекта, Инструментал с предлогом ПРЕД у функцији логичког субјекта, Акузатив с предлогом НА у функцији логичког субјекта* и *Закључак*. У првој целини дефинише се синтаксичка функцију субјекта и поставља се питање односа граматичког и логичког субјекта, као и потребе за идејом о двојком субјекту. У другој целини истиче се да се ни научна, ни граматичка литература не баве питањем логичког субјекта у предлошко-падежним

конструкцијама које су предмет анализе. У раду су издвојена четири међусобно замењива типа логичких субјеката: *на + локатив* (*На њему је да донесе одлуку*), *до + генитив* (*До нас је да се бавимо својом политиком*), *пřed + инструментал* (*Пред надлежним органима је да то проведу*), *на + акузатив* (*На њих је ред да учине нешто изузетно*). Анализирајући ове конструкције, аутор закључује да се имперсонални деонтички модел са логичким субјектом у локативу, генитиву и инструменталу остварује само у комбинацији са сложеним глаголским предикатом састављеним од имперсоналне форме глагола *бити* и допуне *да + презент*, док се модел реченице са логичким субјектом у акузативу остварује уз имперсонални предикат састављеног од модалног глаголског израза *ред је* и допуне *да + презент*, као и то да су сви ови модели конкурентни реченичном моделу са имперсонално употребљеним глаголом *треба бити*.

Рад *Логички субјекат изражен предлошким инструменталом* (193–207. стр.) тематски се наставља на претходни рад и подељен је на три дела: *О логичком и предлошком субјекту*, *Логички предлошки инструментални субјекат* и *Закључак*. У уводном делу дат је преглед србистичке литературе о питању логичког субјекта. Централни део рада тиче се анализе инструменталног субјекта са предлозима *са* и *међу* у: реченицама са прилошким предикатом (*С нама је дошло*.); реченицама са егзистенцијалним предикатом (*С њом нема шале*.); реченицама са деонтичким предикатом (*Са њим се не треба шалити*.); реченицама с предикатом имперсонализованим речцом *се* (*Са законом се увелико касни*.); реченицама са имперсоналним предикатом „неконтролисаних догађања” (*Шта се са мном догађа, докторе?*). Анализа показује да се логички субјекат у инструменталу са предлогом *са* јавља у сваком од наведених пет типова имперсоналних реченица, док се у инструменталу са предлогом *међу* реализује само у једном типу реченица са имперсоналним егзистенцијалним предикатом и једном типу реченица са предикатом имперсонализованим речцом *се*.

У раду *Реченице с конверзијом прилошке адвербијалне дојуне или одредбе и придјевског атрибутива* (209–229. стр.) конверзија се разматра као функционално-синтаксичка категорија. У уводном делу рада дефинисана је конверзија као творбена категорија, односно лексичкосемантичка категорија. У раду анализа је ограничена на примере случајева међусобне супституентности прилога у функцији начинске прилошке одредбе уз глагол у предикату и придева у функцији конгруентних атрибута уз супстантивну објекатску лексему (*Одлично су одиграли утакмицу. → Одиграли су одличну утакмицу*). Аутор истиче овај тип конверзије најчешће остварује у реченицама са глаголом (*одиграти*) у предикату, док су други пунозначни глаголи у предикату (*зубити, добити, живети, (за)штражити, одсервирати, организовати, правити, примати, пустити, шочити*) маргинална појава. У плодне конверзивне моделе адвербијалнодопунских прилога и приобјекатских придевских атрибута аутор убраја још један модел, реченични модел са перифрастичким,

најчешће декомпонованим предикатом с глаголском именицом у позицији правог објекта (Не доносите одлуке *емоциивно*. → Не доносите *емоциивне* одлуке.). На самом крају рада аутор истиче да је у перифрастичном моделу прилог факултативни елемент, па стога има функцију адвербијалне одредбе за разлику од модела са пунозначним предикатом, где прилог може имати или функцију адвербијалне одредбе или функцију адвербијалне допуне.

Последњи рад у монографији *Кореферентне јединице с инконгруенцијом лица у сложеној реченици или везаном тексту* (231–246. стр.) аутор започиње указујући на разлику између семаничке и синтаксичке кореферентности. Предмет рада ограничен је на кореферентне везе са инконгруенцијом броја и лица, уз напомену да је инконгруенција броја факултативна, а инконгруенција лица облигаторна карактеристика. Притом, при првом помену референт је означен именицом, а при другом експлицираном или у наставку личног глаголског облика садржаном заменицом (Замолио бих *новинаре* да *избежнемо* ширење мржње против миграната). Као разлог неконгруенције у лицу у овом типу везе аутор истиче то што се заменицом упућује на говорника или саговорника који је иманентни део скупа означеног именицом, те је у питању партитивно-инклузивна множина. Притом, аутор прави разлику међу примерима у којима партитивно-инклузивна множина подразумева да говорник себе представља као интегрални део групе означене кореферентном именицом (тада се употребљава партитивно-инклузивно *ми*) и примера у којима говорник не припада множинском заједничком облику, већ у њега укључује саговорника (тада се употребљава партитивно-инклузивно *ви*).

Монографија *Српски језик под лупом науке* аутора Милоша Ковачевића представља изузетан допринос србистици пре свега стога што на једном месту окупља радове који за предмет имају нерешена или спорна питања српскога језика. Уз то, треба истаћи и другачији, егзактни, научни приступ питањима која су у граматичкој и научној литератури већ разматрана. Целине унутар монографије јасно су издиференциране, централни део тематски је подељен на два поглавља: радови у првом поглављу тичу се разматрања развојних процеса српског књижевног језика од Вука до данас, док се радови у другом поглављу тичу анализе српског језика на свим граматичким нивоима. Посебно је значајно то што је у свакоме раду дат историјат бављења наведеним проблемом, како у граматикама, тако и у научној литератури, као и значајан попис библиографских јединица. Поступна, потпуна и детаљна анализа, уз навођење великог броја репрезентативних примера за сваку анализирану појаву у језику представљају само неке од квалитета који ову монографију смештају у неизоставну литературу за проучавање српскога језика на свим његовим нивоима.